

SZERKESZTŐK-OLVASÓK

BÓNÉ GYULA orvos (Rotterdam). — Folyóiratuk 1972. 2. számában közölték, Kis Miklósról írott cikkemre válaszul, A. Baramidze grúz akadémikus írását. E hozzájárulás az alábbiak megírására készített. Helytállóan világlik ki az írásból, hogy sem a Kis metszette grúz egyházi betűket, sem a Stockholmban kiadott grúz egyházi betűmintalapot a háborús viszonyok miatt nem sikerült Moszkvába, Artsil grúz fejedelemez eljuttatni. Így Artsil új „literák“ készíttetésére kényszerült, amelyekkel 1705-ben, a Moszkva melletti grúz nyomdában készült az első grúz egyházi betűkkel nyomtatott mű, a zsoldároskönyv. Ehhez hozzá kell fűznöm, hogy közhasználatra szóló, mkhedruli grúz betűkkel az 1625-ben Rómában létesült grúz nyomda adta ki 1629-ben az első grúz nyelvű művet, az *Alphabetum Ibericum, sive Georgianum*-ot — Baramidze megállapításai egyeznek Carl Björkbom svéd tudós 1935-ből való közléseivel (*Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, XXII. Nr. 1. pp. 92—102.). Björkbom részletesen ír Kis Miklós grúz egyházi, khutzuri betűiről, s reprodukálja a betűmintalapot is. E mintalap ma Stockholmban, a királyi könyvtárban van. A grúz khutzuri betűk létrejöttét illetően Björkbom közli Kis Miklósnak Amszterdamból 1686. november 12-én és 1687. január 17-én kelt, Johan Gabriel Sparwenfeldt svéd utazó- és kartográfushoz intézett latin nyelvű leveleit, melyeket ma Linköpingben a Stiftsbibliotek őriz. Sparwenfeldt (Björkbom így írja a nevet) 1684—87 között Moszkvában tartózkodott. Rajta mint közvetítőt keresztül rendelte meg az akkor Moszkvába számkivetett Artsil Bagration grúz fejedelem Kis Miklósnál az egyházi, khutzuri betűket, amelyek elkészítésére Amszterdam nevezetes polgármestere, Nicolaas Witsen ajánlotta Artsil számára Kist. 1688—98-ig Artsil Georgiában volt, 1699-től fogva azonban mint menekült ismét Moszkvában élt. — Sparwenfeldt-hez írott leveleiben Kis Miklós tájékoztatást ad eddigi betűmetszői munkásságáról, majd ismerteti az elkészített háromféle grúz ábécé betűit (jóllehet sehol sem ír georgiai betűkről). Második levelében áll többek közt ez is: „*Dedisti ad me mandatum de fundendis literis duorum prior. Alphab. sed non dedistis ad quemquam ordinem de pretio persolvendo. Si ea sit vera ratio (ut pretendit mercator quocum hic mihi negotium est) cur res in dilationem trahitur*“, azaz: „megbízást adtál nekem a két előbbi ábécé betűi öntésére, de senkinek sem adtál rendelkezést a díjazás megfizetésére. Ha ez az igazi ok (mint ezt mentségül felhossa a kereskedő, akivel itt dolgom van), akkor miért halogatjuk a dolgot.“ — Baramidze említi Artsil fiának, az orosz haderőben tábornokként szolgált Alexandrnak svéd hadifogságba jutását 1700-ban, de elkerüli figyelmét az, amit Björkbom közöl, ti. hogy Alexandr 1710-ben Észak-Svédországban hadifogságban halt meg, midőn mint cserefogoly útban volt az orosz föld felé. Fogságát Stockholmban töltötte, 1705—06 kivételével, amikor Linköpingben raboskodott. Alexandr ebben az időben kapcsolatban állt Sparwenfeldttel, s birtokában voltak a Kis metszette grúz betűk is. A svéd Kanslikollegium 1703. október 29-i jegyzőkönyve szerint aznap mutatták ott be a grúz betűket s a velük készült betűmintalapot avval a kéréssel, hogy Melite Hercege (így szerepel Alexandr a svéd okiratokban) azokat Moszkvába küldhesse. A kérelem elintézése nem ismeretes. Alexandr atyjához 1703. december 8-án írott levelében ez áll: „Nyelvünk betűi már rég elkészültek, de nem merem őket elküldeni. Félek, hogy útközben valami történhetne.“ — A Kis Miklós betűivel nyomtatott grúz egyházi betűmintalap először tehát 1703-ban készült el. Björkbom megküldte Christina Sarašidse tbiliszi Rusztaveli-intézeti könyvtárosnőnek a stockholmi grúz betűmintalap másolatát, kérve, hogy hasonlítsa azt össze az 1705-ben készült első khutzuri betűs kiadvány, a zsoldároskönyv betűivel. A könyvtárosnő megállapította, hogy a betűmintalap s a zsoldárok betűi nem azonosak. Hogy az 1705-ös zsoldárkiadás khutzuri betűi honnan származnak, az még nincs felderítve. Johannes herceg XVIII. századi grúz író szerint Artsil Franciaországban készítette őket. Evvel zárja Björkbom cikkét a legsajátságosabb nyomtatványról, amely valaha is egy svéd nyomdából került ki. — Összefoglalva megállapítható tehát, hogy: 1. a Kis Miklós által 1686—87-ben metszett grúz khutzuri betűkkel először 1703-ban nyomtak Stockholmban betűmintalapot, amint Baramidze is helyesen

megállapítja; 2. a ma Stockholmban őrzött grúz betűminta alapján látható, Kis Miklós metszette betűkkel grúz egyházi könyvet sohasem nyomtak; 3. Kis Miklós grúz khutzuri betűinek további sorsa nem ismeretes (lehetséges, hogy az Alexandrnál őrzött betűk Svédországban maradtak). Kis Miklósnak a grúzok javára végzett úttörő betűmetsző munkája tehát, sajnálatos módon, csupán meddő nyomdatörténeti tény marad. Betűivel grúz könyv nem készült. Ezért tudománytalan legenda-képzés Kistről azt írni, hogy „Ő készítette az első nyomtatott grúz betűket, az ő betűivel készültek az első nyomtatványok Sztálin anyanyelvén“ (Bevezető Kis Miklós *Mentségéhez* 1952-ből), vagy hogy „két magyart becsülnék nagyra a grúzok: Tótfalusit, akinek a könyvnyomtatás bevezetését köszönik, és Zichy Mihályt, a festőt“ (*A betű mestere*, 1964). Retorika helyett az adatokat kell megvizsgálni, amint Björkbohm és Baramidze tették.

*

Ha a Petőfi-évfordulón elmondhattuk, hogy költőnk emlékének idézése nem kegyelet dolga, hanem a szembenézés alkalma, figyelmeztetés saját gondjaink újragondolására, még inkább ezt kell mondanunk az emberiség egyetemes dilemmáit feszegető Madách Imre ünnepén. Amikor tehát *Az ember tragédiája* s a többi Madáchmű (így a *Mózes*) mai megközelítését kíséreljük meg, szükségszerűen szembe kell néznünk olyan alapvető kategóriákkal, mint például a haladás, idő, egzisztencia. És ahogy e kategóriák marxista értelmezése is történelmileg determinált, nem hagyhatjuk figyelmen kívül tudomány és irodalom már Madáchnál időszerű viszonyát sem. Az amerikai John Updike és P. D. Bards, illetve fiatal temesvári munkatársunk, a matematika tanár, szerkesztő Mandics György egy-egy versével példázuk, hogy az atomfizika, felsőbb matematika a költészetbe is behatolhat; Ion Hobana, a Romániai Írók Szövetségének titkára tanulmányban méri fel az ún. tudományos-fantasztikus irodalom jelentős román előzményeit. Ugyancsak örömmel adunk helyet e számunkban tudományos életünk olyan rangos képviselőinek, mint amilyen Octavian Fodor, a kolozsvári Orvostudományi Intézet rektora vagy a fizikus professzor Gábor Zoltán, akik felkérésünkre megírták Madách-élményüket — újabb bizonyosságként tudomány és művészet létrehozható harmóniájának.

*

Első Évkönyvünk megjelenése alkalmából a szerkesztők és szerzők egy-egy csoportja nemrég több városban találkozott az olvasókkal. Lugoson (Kántor Lajos, Radó Ferenc, Ritoók János, Tóth Sándor), Temesvárt (Kántor Lajos, Radó Ferenc, Ritoók János, Toró Tibor, Tóth Sándor), Sepsiszentgyörgyön és Kovásznán (Faragó József, Gáll Ernő, Székely Zoltán, Tóth Sándor), valamint Nagyváradon és Szatmáron (Bretter György, Kántor Lajos, Ritoók János) az Évkönyv szerkesztési-tartalmi kérdéseiről esett szó. A következő időszakban újabb találkozókra kerül sor az ország más városaiban is.

